

Universal Declaration of Human Rights - Altai, Southern

© 1996 - 2009 The Office of the High Commissioner for Human Rights

This HTML version prepared by the *UDHR in Unicode* project, <http://www.unicode.org/udhr>.

Кижинин тап-эриктеринин Текши Декларациязы

Генеральный Ассамблея 1948 жылдын январ айынын 10-чы күнинде жараткан

Жартамал

Кижилик билезинин ончо турчыларынын жарамыкту, жакшы жанын, онойдо ок тен-тай ла туура салбас тап-эриктерин ажаруга алганы олордын жайымынын, ак-чегинин ле текшилей амыр-энчүнин төзөгөзи болот; кижинин тап-эригин керекке албай, кыйа көргөни шок-табаруларга экелгенин ажаруга алып, онон улам кижиликтин агару күүн-табын ачындырат. Улуста ачык сөстин жайымы болотон ло жедикпес-тутактан ла коркорунаан жайым жадынжүрүмди төзөгөни улустын ичкери жүткимели деп жарлалган; кижинин тапэриги жасактын жаңыла кыйалтазы жогынаан корулалары ажаруга алылар учурлу. Чокымдап айтса, кижинин көмө базышка удур туруп чыгарынын эпаргазыла тузаланбазын; албатылар ортодогы нажылык колбулардын өзүмин жөмөөрин ажаруга алып; онойдо ок Бириктирилген Нациялардын калыктары бойынын Уставында кижинин төс тап-эригине бүдүмжизин жөмөгөнин ажаруга алып, үзеери кажы ла кижинин кижилик күүндү байлыгын ла эр ле эпши кижинин тен-тай тап-эриктү болорын ажаруга алып, жайым айалгада социальный ичкери өзүмди ле жадын-жүрүмдин айалгазын ондолторын жөмөөр деп шүүлтеге келген; турчы-ороондор Бириктирилген Нациялардын Организациязыла өмө-жөмө иштеери деп молжонгонын ажаруга алып, жөмөлтөболуш ажыра текши тоомжыга ла кижинин тап-эриктерин ле төс жайымын буспас деп айдар керек; бу тап-эриктердин ле жайымнын текши учурын ондоорун ажаруга алганы, бу молжуны жүрүмде толо бүдүреринде сүрекей жаан учурлу болгонын база ажаруга алып, Генеральный Ассамблея кижинин тапэриктеринин чындык Текши Декларациязын жүрүмге кийдиретен каруулу иш деп жарлап жат. Каруулу ишти бүдүрерге текши калыктар, ороондор жилбиркеп жүткиир учурлу. Кажы ла кижинин, онойдо ок общественнын кажы ла органы чындык, жүрүмдик Декларацияны ажаруга алып, үредүнин ле билгирдин шылтузында бу тап-эриктерди ле жайымды тоорына, жеткилдеерине болушуп-жөмөжөрине амадазын. Онойдо ок калыктар ла ороондор ортодо иш ажыра озочыл амадулу, текшилей жарамыкту жедимге жедер. Ол каруулу ишти Бириктирилген Нациялардын Организациязынын турчы-ороондорунун калыктары ортодо, онойдо ок олордын юрисдикциясындагы жерлердеги журтап жаткан калыктары ортодо текшилей тооп, жүрүмде кийдирерин жеткилдеер.

1-кы тизим

Ончо улус ак-жарыкка жайым ла тен-тай тап-эриктү туулат. Олор санааукаалу ла чек күүн-тапту болуп бүткен ле бой-бойын карындаш кирези көрөр лө жүрер учурлу.

2-чи тизим

Кажы ла кижиде чындык Декларацияла жарадылган ончо тап-эриктер ле жайым болор учурлу. Мында угы, бүдүмдинин өни, бүдүми, тили, жаңдаган жаңы, политикалык эмезе өскө көрүми, угы-төзи, социальный айалгазы, аргазы аайынча бир де анылаш-ылгамал жок болор учурлу.

Ого үзеери кижинин журтап жаткан жеринен камааны жогынаан политикалык тап-эрик аайынча эмезе калыктар ортодогы учуры аайынча бир де аныланыш-башкаланыш болбос учурлу. Кижинин жаткан жери кемнен де камаанду, кемнин де корулында, бойын бойы башкарынбай да турган болзо эмезе бойынын (жеринде) суверенитединде кандый бир тудулу да болгонынаан камаанду болбос учурлу.

3-чи тизим

Кажы ла кижии жадын-јүрүмге, јайымга ла танынан бойына тийерге јарабас тап-эриктү.

4-чи тизим

Кем де јалчы эмезе албанду базынчык айалгада болбос учурлу; јалчыларды садарынын эмезе јалчыланарынын, базынарынын ончо бүдүми јарадылбай јат.

5-чи тизим

Кем де кандый да кыйынга эмезе онын учурын, тоомјызын түжүрип турган кижии күүни јок базынышка алдыртпас учурлу.

6-чы тизим

Кажы ла кижии, кайда да јүрзе, онын правосубъектозын тоорына тап-эриктү.

7-чи тизим

Ончо улус јасактын алдында теп-тен, кандый ла ылгаш јогынан јасактын тен-тай корулына тап-эриктү. Ончо улус чындык Декларацияны бузуп турган кыйыкташтан тен-тай корулга тап-эриктү. Онойдо ок ондый кыйыкташка тектериштен база тап-эриктү.

8-чи тизим

Кажы ла кижии ого Конституцияла эмезе јасакла берилген төс тап-эриктери бузулган тужында ийделү, тоомјылу эл јаргыларда тап-эриктерин једимдү орныктыарга тап-эриктү.

9-чы тизим

Кемди де тууразынан олјолоорго, тударга эмезе сүрерге јарабас.

10-чы тизим

Кажы ла кижии онын тап-эриктерин ле молјуларын чонымдаарга, онойдо ок ого эдилген уголовный бурулаштын төзөгөзин чонымдаарга толо тен-тайга тайанып, онын кереги ачык-јарык айалгада көрүлзин ле јаргы ак-чек, кемнен де камаанду эмес чындык болзын деп тап-эриктү.

11-чи тизим

1. Кажы ла кижии шок-керек эткен деп бурулатса, онын бурузы јок деп ачык јаргыда јасактын ээжизиле јарталбаганча, ол өйдин туркунына коруланарына керектү ончо аргаларла јеткилделер деп тап-эриктү.

2. Кем де кандый бир керекти эткен эмезе нени де этпеген деп шылтакка тайанып, шок-керек эткен деп јаргылатпас учурлу. Шок-керекти эдер тужында национальный јасак эмезе калыктар ортодогы тап-эриктер аайынча шок керек деп чотолбогон болзо. Онойдо ок шок-керек эдилген өйдө, болгодый кезедүге көрө, кату кезедү эдилбес.

12-чи тизим

Онын танынан ла билелик јүрүмине тууразынан кем де киришпес учурлу. Онойдо ок кем де онын айыл-јуртына, корреспонденциязынын јажыдына эмезе онын ады-јолына, јүрүмине тууразынан кирижер учуры јок. Кажы ла кижии ондый табарудан, кирижеринен коруланар јасакка тап-эриктү.

13-чи тизим

1. Кажы ла кижы кажы ла ороон кеминде јайым јүрер ле јуртап јадарга јерди талдап алар аргалу.
2. Кажы ла кижы кандый ла орооннон јүре берер, ол тоодо бойынын, онойдо ок бойынын ороонына бурылар тап-эриктү.

14-чи тизим

1. Кажы ла кижы истежүден улам өскө ороондо коруланар јерди бедиреер ле коруланар јерле тузаланар аргалу.
2. Бу тап-эрикле кандый истежү тужында тузаланарга јарабас. Качан чын ла политикалык эмес шок-кылык эмезе керектер Бириктирилген Нациялардын Организациязынын амадуларына ла ээжилерине келишпей турза.

15-чи тизим

1. Кажы ла кижы гражданство алар тап-эриктү.
2. Кандый да кижинин гражданствозын эмезе гражданствозын кубултар тап-эригин ала- кӧнчӧ айрырга јарабас.

16-чы тизим

1. Эр кемине јеткен эр ле эпши улус угы-тӧзинен эмезе јандаган јанынан камааны јогынан айыл-јурт тудуп, билелү болор тап-эриктү. Олор айылјуртты тӧзӧӧр, јуртаар ла айрылыжар тужында тен-тай тап-эрикле тузаланат.
2. Айыл-јурт тӧзӧп јаткан эки јаны экүлези јайым ла эптү-јӧптү сӧслӧ, кӱүнле биригер аргалу.
3. Биле общественнын тӧзи, тӧзӧгӧзи, ол общественнын ла государствонын јанынан корулашка тап-эриктү.

17-чи тизим

1. Кажы ла кижы алкы-јӧӧжӧ танынан ээленер, эмезе ӧскӧлӧриле де кожо ээленер тап-эриктү.
2. Кемнин де алкы-јӧӧжӧзин тууразынан келип айрырга јарабас.

18-чи тизим

Кажы ла кижы јайым кӱүн-санаага, ак-чекке ле кудай јанына тап-эриктү; бу тап-эрикке бойынын кудай јанын эмезе кӧрүмин солыыры кирет, бойынын јанын јайым јандаары эмезе кӧрүмин танынан бойы, эмезе ӧскӧ улусла кожо јандаары база кирет. Кудайлык чӱм-јан јанжыгуларды ӧткүреринде тапэриктү.

19-чы тизим

Кажы ла кижы бойында јайым кӧрүмдү ле оны јайым чыгара айдар тапэриктү. Ол тап-эрик аайынча бойынын кӧрүминен јайым тудунар ла государствонын гран-кыйузынан камааны јогынан јетирүлерди ле кӧрүмсанааларды кандый ла эп-сүмелерле бедиреер, алар ла таркадар тап-эриктү.

20-чи тизим

1. Кажы ла кижы амыр-энчү жуундарга ла ассоциацияларга кирер јайым тап-эриктү.
2. Кемди де кандый бир ассоциацияга албан күчле кийдирилер аргазы јок.

21-чи тизим

1. Кажы ла кижы ороонды башкараында чике эмезе јайым талдап алган чыгартулу улус ажыра туружар тап-эриктү.
2. Кажы ла кижы бойынын ороонында госслужбага тен-тай кирер тап-эриктү.
3. Башкарунын јанынын төзөгөзинде эл-јоннын күүн-табы болор учурлу; ол күүн-тап анылу ойдин бажында өдүп турган ак-чек талдаштарда көрүлөр учурлу. Ол талдаштар текши ле тен-тай талдаачы тап-эрикле өдөр учурлу. Јажытту үнберишле эмезе јайым үнберишти јеткилдеечи өскө дө бүдүмле өткүрилзин.

22-чи тизим

Кажы ла кижы общественнын турчызы, айдарда, ол социальный јеткилдешке, јайым өзүмге тап-эриктү. Ол экономикалык, социальный ла культурный бөлүктерде национальный эп-аргалар ла калыктар ортодо өмө-јөмө иш, онойдо ок кажы ла орооннын сайламазы ла аргалары ажыра ичкери өзөр тап-эриктү.

23-чи тизим

1. Кажы ла кижы ишке, ишти јайым талдаарына, иште ак-чек ле јарамыкту айалгага, иштеер јери јок айалгадан корулалар тап-эриктү.
2. Кажы ла кижы кандый да кыйыкташ јогынан тен-тай иш учун тен-тай ишјалду болор тап-эриктү.
3. Кажы ла кижы јолду кайралга тап-эриктү. Онызы кижиге керектү јадын-јүрүмге ле билезине јарамыкту јадынды јеткилдеер учурлу. Керек тужында, өскө дө социальный јеткилдешле үзеери јеткилделер.
4. Кажы ла кижы профсоюзный биригүни төзөөр лө профсоюзтарга бойынын јилбүлерин корыыр амадула кирер тап-эриктү.

24-чи тизим

Кажы ла кижы амыраарга ла бош өйгө тап-эриктү. Онойдо ок иштеер күнди керектү кеминде тузаланары ла төлөлип турган јанжыккан амыралта (отпуск) керегинде тап-эрик база кирет.

25-чи тизим

1. Кажы ла кижы јүрүмдик кеми бийик болорына тап-эриктү. Курсактамагы, кийим-тудумы, айыл-јурты, медициналык јеткидежи, керектү соцјеткилдеш су-кадыкты, јадын-јүрүмди керектү кеминде, некелтелерге келиштире болор учурлу. Иш јок артса, оору-јобол болзо, кенек артса, јаныскан артса, карыыр јажы јетсе эмезе онын бойынан камааны јок күч айалга боло берзе, кажы ла кижы тап-эриктү.
2. Энелик ле оогош балдар анылу болушта ла кичеемелге тап-эрик берет. Ончо балдар биледе, онойдо ок биледе эмес те айалгада чыккан болзо, ончозы тен-тай социальный корулашла тузаланар учурлу.

26-чы тизим

1. Кажы ла кижы үредүге тап-эриктү. Үредүлик акча төлөбөзинең болор учурлу. Анчада ла баштамы ла текши үредүлик. Баштамы үредүлик кыйалтазы жогынан болор учурлу. Технический ле профессиональный үредү ончозына жарамыкту болор учурлу. Кажы ла кижинин аргаларына тайанып, бийик үредү база ончозына жолду болор керек.
2. Үредүлик кижинин ичкери өзүмине ууламжылу болор учурлу. Кижинин тап-эриктерине ле жайымынын төс ууламжыларын элбедерине ууландырылар учурлу. Үредүни калыктар ортодо тоомжыга, нажылыкка, текши тил табарына жолду болор учурлу. Угы-төзи ле жаңдаган жаңдары аайынча бөлүктөр ортодо ондомолды жөмөөр. Амыр-энчүни жөмөөри аайынча Бириктирилген Нациялардын Биригүзинин өткүрип турган ижин жөмөөр учурлу.
3. Ада-энелер оогош балдарына үредүликтин бүдүмин талдаарында тапэриктү.

27-чи тизим

1. Кажы ла кижы общественнын культурный жүрүминде эрчимдү туружар тап-эриктү. Кеендикле таныжар, билим өзүмде туружар, турулталарыла тузаланар аргалу.
2. Кажы ла кижы онын көгүс байлыгын, ар-жөөжөлик жилбүлерин корыыр тап-эриктү. Билим, литературалык эмезе художественный иштин авторы болзо, ол тап-эриктү болор учурлу.

28-чи тизим

Кажы лакижи социальный ла калык ортодогы ээжи-аайга тап-эриктү. Мында чындык Декларацияда жарадылган тап-эриктөр ле жайым бүткүлинче бүдөр аргалу.

29-чы тизим

1. Кажы ла кижы общественнын алдында молжулу. Шак ла мында кижинин толо ло жайым ичкери өзүми болор аргалу.
2. Кажы ла кижы бойынын тап-эриктерин ле жайымын жүрүмде кийдирип тура, жасакла жарадылган тудуларды буспас учурлу. Өскө улустын тап-эриктерин, жайымын тооп, баалап, демократиялык общественнын текши некелтезин, ээжизин буспас учурлу.
3. Бу тап-эриктерди ле жайымды кийдирип, ол онойдо ок Бириктирилген Нациялардын Биригүзинин ээжилерине, некелтелерине ол удур болбос учурлу.

30-чы тизим

Чындык Декларацияда жарадылганын кандый бир ороонго, бир бөлүк улуска эмезе танынан улуска кандый бир иш эдерге эмезе кандый бир керекти эдерге, чындык Декларацияда жарадылган тап-эрикти ле жайымды жоголторго ууландырылган деп ондоорго жарабас.
